

УДК 336.741

Ю.М. Гудзь

ОЦІНКА ТА МІНІМІЗАЦІЯ СУКУПНОГО КРЕДИТНОГО РИЗИКУ

В рамках даної статті розглянуто питання оцінки кредитних ризиків та вдосконалено методи ефективного їх управління, викладені підходи до класифікації кредитних ризиків в системі комерційної діяльності банків.

In the article, the question of assessment of credit risks is considered, and provided are methods of their effective management. It explains approaches to improve classification of credit risks in a system of commercial bank activity.

Strengthening the stability of a banking system due to increase in effective management of credit scratches represents the singular relevance now for Ukraine when a large number of insolvent banks are closed.

The risk consists of the following hazards, the inability to determine boundaries of adverse, negative effects, threat of a possible loss, loss of resources, or loss of income in comparison to an option which is calculated on rational use of resources.

The main objective of credit activity of a bank is the definition of an efficient ratio between degree of risk and profitability of each separate credit operation thanks to the modern instruments of management of credit risk.

The article gives details of two types of techniques – external and internal to optimize risks.

Treat external ways:

- distribution of risk;
- insurance;
- derivatives.

Respectively distinguish from internal ways of decrease in risks:

- limitation;
- diversification;
- creation of reserves;
- obtaining additional information.

The need to introduce an efficient control system of scratches which will lean on the modern methods of prediction and model operation with their further optimization is follow-up analyzed.

Particular attention is paid to Ensuring effectiveness and reliability of the exercise of credit operations that demands from commercial banks a systematic qualitative analysis of projects, and continuous monitoring of all stages of their realization.

Practical tools which enable successful assessment and risk management at all stages of crediting are developed and recommended.

The article gives the main approaches to the definition of degree of financial risks, provides their main characteristics, gives particular main approaches to risk management, and the recommended main stages of this process are considered.

The following conclusions are drawn: Activities of bank for risk management must have systemic character, cover all aspects of activity of the organization, be equitable to strategic interests, lean on scientifically and empirically reasonable models of identification, assessment, model operation and optimization.

Ключові слова: кредитний ризик, ефективне управління, банківська система.

Key words: Effective management, banking system, credit risk, profitability.

Банківська система в рамках економічної системи України займає ключове положення.

Найважливіше значення має стійкість банківської кредитної діяльності відповідно до реалій економічної практики. Мінімізація і повна ліквідація (неможливість допущення) кредитних ризиків стає завданням не лише самих банків, але і державних органів управління економікою та фінансами.

Укріплення стабільності банківської системи за рахунок підвищення ефективності управління кредитними ризиками на теперішній час становить особливу актуальність для України, коли закривається велика кількість неплатоспроможних банків.

Дослідженням даної проблематики займалися Е. Альтман, Т. Бачкаї, Дж. М. Кейнс, Д. Месен, Д. Міко, І. Фішер, Ф. Блек, Г. Марковіц, Р. Солоу М. Мілер та інші. В працях цих науковців розроблено проблематику управління банківськими ризиками та надаються моделі щодо оцінки фінансових ризиків.

Управління ризиками можна визначити як процес, за допомогою якого банк виявляє (ідентифікує) ризики, оцінює їх величину, здійснює їх моніторинг, контролює свої ризикові позиції та враховує взаємозв'язки між різними категоріями ризиків.

Існування великої кількості класифікацій банківських ризиків виправдане залежно від цілей аналізу і управління. Проте, в аспекті сутнісної характеристики кредитних ризиків і їх впливу на поточну діяльність конкретних банків найважливіше значення має підхід до оцінки ризиків з позиції банківського бізнесу.

Ризик — це «діяльність, пов'язана з подоланням невизначеності в ситуації немиттєвого вибору, в процесі якої є можливість кількісно і якісно оцінити вірогідність досягнення передбачуваного результату, невдачі і відхилення від мети» [1].

Існування ризику безпосередньо пов'язане з невизначеністю. Ризик є формою якісно-кількісного вираження реально існуючої невизначеності в громадському житті, це можливе відхилення фактичних результатів від мети, плану, очікувань, прогнозів. Невизначеність регулює відношення між агентами-суб'єктами суспільства. Дотримуючись цієї концепції ризику, багато вчених відображають властивість невизначеності в характеристиці ризику.

Ризик несе в собі небезпеку, пов'язану з настанням несприятливих, негативних наслідків, загрозу можливого збитку, втрати ресурсів, недоотримання доходів в порівнянні з варіантом, який розрахований на раціональне використання ресурсів.

Без елемента невизначеності ризик просто неможливий. Цей факт відображає взаємодію двох основних елементів:

- 1) носія ризику — об'єкта або суб'єкта, по відношенню до якого цей ризик оцінюється;
- 2) довілля, в якому мешкає носій ризику і яке може провокувати реалізацію ризику.

Традиційно основним ризиком для банків є кредитний ризик, так як являє собою головним чинником при формуванні структури активів та визначення портфелю кредитних продуктів.

О.І. Лаврушин визначає кредитний ризик як ризик невиконання кредитних зобов'язань перед кредитною організацією третьою стороною [2].

Таким чином, визначення банком оптимальної моделі оцінки та управління кредитним ризиком є основною задачею топ-менеджменту. При цьому основною ціллю кредитної діяльності банку є визначення ефективного співвідношення між ступенем ризику та прибутковістю кожної окремої кредитної операції завдяки використанню сучасних інструментів управління кредитним ризиком.

Виходячи з конкретних цілей, банки повинні виконуватись збір, обробка та аналіз інформації про зовнішнє середовище, про внутрішні показники фінансової, виробничої, комерційної діяльності фірми в минулому та в поточному періоді, здійснюватися прогнози щодо майбутнього.

Обираючи стратегію та тактику управління ризиком, менеджер повинен дотримуватись таких основних принципів:

- недоцільно ризикувати більшим заради меншого;
- недоцільно ризикувати більше, ніж це дозволяють власні засоби (капітал тощо);
- необхідно заздалегідь піклуватися (здійснювати прогноз) відносно можливих (імовірних) наслідків ризику.

Складові процесу управління ризиком визначаються залежно від сфери діяльності фірми, притаманних їй ризиків, наявних ресурсів, особистої майстерності, професіоналізму, схильності до ризику менеджера (суб'єкта прийняття рішення).

Узагальнено процес управління ризиком представлено у вигляді блок-схеми на рис.1.

В результаті ґрунтовного якісного та кількісного аналізу менеджер, спираючись на отримані дані, обирає один із засобів або комплекс засобів управління ризиком:

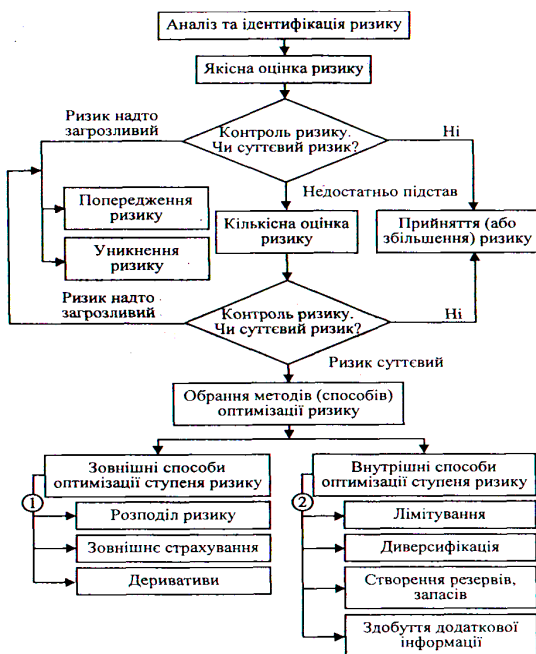

Рис 1.

- уникнення;
- попередження;
- прийняття (збереження чи навіть збільшення);
- зниження ступеня ризику (оптимізація).

Розрізняють зовнішні та внутрішні способи оптимізації ризиків. До зовнішніх способів відносяться:

- розподіл ризику;
- страхування;
- деривативи.

Відповідно серед внутрішніх способів зниження ризиків виділяють:

- лімітування;
- диверсифікацію;
- створення резервів;
- здобуття додаткової інформації.

Розглянемо найбільш поширені засоби оптимізації основних видів фінансових ризиків в контексті вище зазначеної класифікації.

Розподіл ризику полягає в тому, щоб покласти певну частку відповідальності за ризик на того співучасника угоди, який здатний його контролювати краще від інших. Найпоширенішою формою передачі ризику є страхування. Суть зовнішнього страхування ризику виражається в тому, що інвестор ладен відмовитися від частини доходів аби уникнути ризику.

Кредитний ризик за допомогою страхування можна зменшувати двома способами. Перший полягає у тому, що позичальник укладає із страховою компанією договір про страхування своєї відповідальності за непогашення кредиту, тобто страхувальником є позичальник. У другому випадку страхувальником є кредитор (банк), страхуючись від кредитного ризику.

Крім цього, зовнішніми способами зниження кредитного ризику комерційного банку також є застава, гарантія (порука).

Сенс застави в полягає в тому, що в разі невиконання позичальником забезпеченого заставою зобов'язання банк має право повернути собі борг за рахунок коштів, отриманих від реалізації заставленого майна, маючи при цьому пріоритет (перевагу) перед іншими кредиторами.

Гарантія (порука) — це зобов'язання гаранта (поручителя) перед кредитором боржника (позичальника) відповідати за виконання боржником свого зобов'язання у повному обсязі або частково. Гарантія (порука) як спосіб зниження кредитного ризику у вітчизняній практиці має три основні специфічні риси: 1) підпорядкованість відповідальності гаранта (поручителя) чинності основного боргу; 2) однорідність основного та додаткового боргових зобов'язань; 3) виникнення ще одного боржника без втрати попереднього (першочергового) і без зміни кредитора за основним зобов'язанням. За допомогою гарантії (поруки) банк фактично перерозподіляє ризик, у такий спосіб зменшуючи його.

Основними внутрішніми способами зниження кредитного ризику є лімітування, диверсифікація та створення резервів [3].

Лімітування — це встановлення ліміту, тобто граничних сум здійснюваних кредитних операцій. Як приклад можна навести нормативи кредитного ризику, встановлені Національним банком України для комерційних банків: максимальний розмір ризику на одного позичальника; норматив «великих» кредитних ризиків; норматив максимального ризику на одного інсайдера; норматив максимального сукупного розміру кредитів,

гарантій та поручительств, наданих інсайдерам. Лімітування спрямоване на обмеження зважених кредитних ризиків (ризиків у грошовому вираженні) комерційного банку.

Диверсифікація — найпростіший та універсальний метод зниження портфельного кредитного ризику. Вона передбачає: 1) диверсифікацію позичальників за галузями; 2) диверсифікацію кредитів за розмірами, строками, видами відсоткових ставок; 3) диверсифікацію способів забезпечення повернення кредитів.

Для досягнення максимального ефекту від диверсифікації необхідно використовувати математично обґрунтовані моделі, такі як, класична оптимізаційна задача забезпечення приросту капіталу вона може бути використана для планування оптимального розподілу ризиків між напрямками кредитування кредитного портфеля з максимальною очікуваною рентабельністю.

Створення резервів для відшкодування втрат за кредитними операціями комерційних банків як метод управління кредитним ризиком полягає в акумуляції частини коштів на спеціальних рахунках для компенсації неповернених кредитів [4].

Формування резервів є одним із методів зниження кредитного ризику на рівні банку, слугуючи захистом для вкладників, кредиторів та акціонерів.

Загальна заборгованість за кредитними операціями становить валовий кредитний ризик. Для розрахунку резервів на покриття можливих втрат за кредитними операціями визначається чистий кредитний ризик (в абсолютних показниках) шляхом зменшення валового кредитного ризику, класифікованого за ступенями ризику, на вартість прийнятого забезпечення.

Банк створює та формує резерви для відшкодування можливих втрат на повний розмір чистого кредитного ризику за основним боргом зваженого на відповідний коефіцієнт резервування, за всіма видами кредитних операцій у національній та іноземних валютах.

В рамках реалізації заходів щодо зниження внутрішніх кредитних ризиків та зниження ризику ліквідності комерційний банк може використовувати такі прийоми:

- відкриття безвідкличних кредитних ліній в інших банках [5];
- використання деривативів (форварди, опціони, свопи) [6];
- створення дієвої системи збору інформації щодо можливої позапланової зміни в активах та пасивах банку;
- використання сучасних методик прогнозування змін в активах та пасивах банку, планування коротко- та довгострокової ліквідності (платіжні календарі, звіт «нетто-ліквідна позиція» [5], моделювання випадкових змін нетто-ліквідної позиції [7];
- формування тарифної сітки для активних і пасивних операцій з урахуванням прогнозованої зміни в «нетто-ліквідній» позиції банку;
- сек'юритизація активів банку [8];
- проведення торговельних операцій (цінні папери, дорогоцінні метали). [5].

Для зниження валютного ризику банк може застосувати:

- механізм визначення оптимального розміру та структури ліміту відкритої валютної позиції, розподіл її між підрозділами та контроль за його дотриманням [5];
- диверсифікацію портфелю банку в іноземній валюті. Суть цього методу зниження валютного ризику полягає у здійсненні операцій не з однією, а кількома валютами, які не є корельованими [9].

Суть внутрішніх заходів зниження процентного ризику комерційного банку полягає в підтриманні певної процентної маржі. Серед них можна виділити:

- управління процентним гепом [10];

- імунізація портфеля (приведення у відповідність середньозваженої модифікованої дюрації активів та середньозваженої модифікованої дюрації пасивів банку) [9];
- формування системи лімітів процентного ризику, що встановлює відповідні кордони і в разі необхідності розподіляє такий ліміт між групами окремих активів та між окремими підрозділами банку [10];
- диверсифікація кредитного та депозитного портфелів.

Більшість українських банків на сьогоднішній день ще не досить активно використовують існуючий сучасний інструментарій для управління ризиками (моделі управління активами і пасивами (ALM), методи вартісної оцінки ризиків Value-at-Risk тощо).

Однією з важливих причин, через які українські банки майже не використовують математико-аналітичні методи в оцінці та прогнозуванні фінансових ризиків є відсутність достатньо об'ємних та структурованих масивів даних історичного характеру, на основі яких можна було розраховувати з високою статистичною значимістю ймовірності певних подій після врахування комплексу факторів (наприклад, ймовірність банкрутства підприємства певної галузі з відповідним рейтингом кредитоспроможності).

Сучасні тенденції на внутрішньому фінансовому ринку вимагають вдосконалення інструментальної підтримки. Все різноманіття існуючих на сьогоднішній день інструментальних рішень в області аналізу і управління ризиками можна умовно розділити на три типи [11]:

- системи ризик-менеджменту, що є власними розробками банків;
- комплексні ERM-системи відомих західних розробників, таких як Algorithmics, SAS, Kamakura, QRM;
- системи «середнього класу» (по співвідношенню ціни і функціональних можливостей).

Розробка інструментального забезпечення власними силами - найбільш поширена в українських банках практика.

Комплексні ERM-рішення, такі як QRM Balance Sheet Management, Kamakura Risk Manager, IPS-Sendero A/L and Risk Management, сімейство Algo, SAS/Risk Management, поки не знайшли в Україні широкого розповсюдження із однієї істотної причини — вони дорогі. Ступінь усвідомлення проблеми в більшості банків ще не є співставним з рівнем вартості цих рішень.

Однак можна стверджувати, що в умовах посиленої конкуренції, впровадження ефективної системи управління ризиком, що буде спиратись на сучасні методи прогнозування ризиків, їх моделювання з подальшою оптимізацією, стане необхідним та надасть банкам вагомої конкурентної переваги.

Забезпечення ефективності і надійності здійснення кредитних операцій вимагає від комерційних банків організації якісного аналізу проектів та постійного моніторингу усіх стадій їх реалізації.

Практичним інструментарієм що реалізує проведення успішної оцінки та управління ризиками на всіх етапах кредитування можна рекомендувати наступну розробку.

З метою визначення рівня Кредитного ризику банк оцінює наступні групи факторів:

- а) ризик проекту;
- б) якість забезпечення по проекту;
- в) компанія, що реалізує проект;
- г) схема фінансування проекту;

д) оцінка підрозділу.

Кожна група факторів має свою власну вагу, що визначає значимість даної групи в загальній оцінці. Вагові значення визначаються банком самостійно.

Загальна кількість балів, набрана кредитним проектом у результаті аналізу, визначається сумою добутків балів, набраних за кожною групою факторів, і ваги даної групи:

$$B_o = \Phi_1 * k_1 + \Phi_2 * k_2 + \dots + \Phi_i * k_i,$$

де B_o – загальна кількість балів,

Φ_i – сума балів, набраних по кожній групі факторів,

k_i – вага кожної групи.

При проведенні аналізу проекту можна рекомендувати наступну методику.

На першому етапі проводити первинний аналіз прогнозу грошових потоків позичальника. При цьому розглядати наступні варіанти зміни вихідних факторів (наприклад):

- падіння цін на продукцію на 10% при одночасному зросту потреби у фінансуванні на 10%;
- падіння обсягу виробництва по проекті на 5, 10 і 25%.

Для кожного із зазначених варіантів умови надання кредиту змінюються таким чином, щоб на кінець кожного звітного періоду сума коштів наростаючим підсумком з початку проекту мала позитивне значення.

Виходячи з отриманих проміжних оцінок розраховується первинна оцінка ризику (ПОР) проекту, виражена в балах:

$$ПОР = 0,7 * ОР1 + 0,3 * ОР2,$$

де $ОР1$ – оцінка ризику падіння обсягу виробництва виражена в балах,

$ОР2$ – оцінка ризику ціни та потреби у фінансуванні.

Первинна оцінка ризику проекту визначена винятково виходячи із прогнозних розрахунків, на втілення яких у життя впливає цілий ряд зовнішніх і внутрішніх факторів. Виходячи із цих факторів, а також ступеня реалізації проекту й ряду додаткових оцінних величин здійснюється коригування оцінки ризику проекту:

$$COP = ПОР * KK,$$

де COP – скоригована оцінка ризику проекту в балах,

KK – коригувальний коефіцієнт.

У свою чергу, коригувальний коефіцієнт розраховується як

$$KK = (P_1 + P_2 + \dots + P_{10}) / 10,$$

де P_i – коефіцієнт, що відповідає i -ому параметру,

До параметрів, залежно від яких здійснюється коригування загального ризику проекту, відносяться:

- обґрунтованість вихідних даних позичальника для розрахунку;
- відповідність фактичного стану проекту бізнес-плану;
- регіон реалізації проекту.
- галузь реалізації проекту;
- положення продукції на ринку;
- залежність проекту від контрагентів;
- рівень менеджменту;

- відношення NPV (приведеного грошового потоку) проекту до наведеної до дати початку проекту потреби у фінансуванні;
- співвідношення IRR (внутрішня ставка дохідності) проекту до рівня депозитних ставок Банку;
- строк до погашення кредиту.

Всім факторам призначається свій ваговий коефіцієнт та відповідні бали. Після отримання загальної суми балів по вищезазначеним факторам банк визначає загальний коефіцієнт ризику відповідно до рівня їх прийнятності банком.

Коефіцієнт ризику вказує на ймовірність втрат по кредиту за весь строк його існування й використовується з метою сукупної оцінки кредитного ризику банку, розрахунку фінансового результату по кредиту з урахуванням ризику, визначення ціни кредитного продукту.

Висновок.

В даній статті були розглянуті теоретичні аспекти управління фінансовими ризиками комерційного банку, що є узагальненням робіт багатьох вітчизняних і зарубіжних вчених. Описані банківські ризики, запропонована загальнопоширена класифікація їх видів. Наведені основні інструменти, що можуть бути використані для кількісної оцінки ризиків.

Також були розглянуті основні підходи до визначення ступеню фінансових ризиків, наведені їх основні характеристики, визначені основні підходи до управління ризиками та рекомендовані основні етапи цього процесу.

Система управління ризиками банку може бути ефективною лише за умови формування засад її діяльності на стратегічному рівні управління. Діяльність підрозділу з ризик-менеджменту повинна мати системний характер, охоплювати всі сторони діяльності організації, відповідати стратегічним інтересам та місії банку, спиратись на науково та емпірично обґрунтовані моделі ідентифікації, оцінки, моделювання та оптимізації ризиків.

1. *Альгин А.П.* Риск и его роль в общественной жизни. - М.: Мысль, 1989 — 187с.;
2. Банковские риски: учебное пособие, под ред. д-ра эконом. наук, проф. О.И. Лаврушина и д-ра эконом. наук, проф. Н.И. Валенцовой. - 2-е изд., М.: КНОРУС, 2009. — 232 с.;
3. *Мілай А.О.* Кредитно-розрахункові операції: навч. посібник. — К.: МАУП, 2004. — 204 с.;
4. *Ілляшенко С.* Кредитні ризики та створення резервів для їх покриття // Вісник НБУ. — 1997. — №7. — с. 39-41;
5. *Гладких Д., Корнійчук І.* Механізм здійснення казначейських операцій. // Вісник НБУ. — квітень 2004 р. — с. 30-35;
6. *Потійко Ю.* Теорія і практика управління різними видами ризиків у комерційних банках. // Вісник НБУ. — квітень 2004 р. — с. 58-60;
7. *Волошин І.* Банківські моделі та режими ліквідності. // Вісник НБУ. — липень 2002 р. — с. 27-30;
8. Основы банковского дела. / под ред. Мороза А.Н. - К.: Либра, 1994. - 330 с.;
9. *Пернарівський О.* Аналіз, оцінка та способи зниження банківських ризиків. // Вісник НБУ. — квітень 2004 р. — с. 44-48;
10. *Романенко О.* Управління процентним ризиком грошових потоків банку. // Вісник НБУ. — березень 2002 р. — с. 21-25;
11. *Ивлиев С.В., Полушкина Г.К.* Управление финансовыми рисками в банке // Банки и технологии. — 2003. - №4, с. 20-23.